
Політичне життя

УДК 329 (477)

Примуш М. В.*Доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології
Донецького національного університету***СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ**

Представлене дослідження присвячено актуальній проблемі політологічного аналізу тенденцій розвитку політичних партій в Україні. Визначено їх сучасний стан та окреслено перспективи подальшого розвитку у контексті соціально-політичних викликів сьогодення. Доведено, що у функціональному аспекті функція реалізації соціально-політичних інтересів та громадський контроль все більше відходять до громадянських організацій. Запропонована авторська позиція щодо типологізації сучасних українських політичних партій з урахуванням соціально-політичних викликів сьогодення та перспектив їх розвитку.

Ключові слова: політична партія, системна трансформація, демократія, перехідні суспільства, політична ідеологія.

Постановка проблеми. Сучасний політичний розвиток та системна трансформація посткомуністичних держав, до яких належить і Україна, неможливі без політичних партій. Їхня роль у суспільстві полягає у реалізації функцій громадянського представництва, утвердження політичних ідеалів та формування інститутів державної влади. Натомість, українська реальність закріпила за політичними партіями роль олігархічних клубів, так званих «кишенькових партій» певних політиків або представників великого капіталу, «карликових» партій (мають до 1000 членів) й політичних об'єднань суто пострадянської специфіки — «партій влади». У роздумах західних науковців про демократію (Г. Аренд, Р. Даль, Г. Лассвелл) подібна деформація ролі політичних партій у державі призводить до двох наслідків — або їх занепад, або

занепад держави [1, с. 243]. Натомість, як наочно демонструють українські реалії, політичні партії мають надалі поглиблюють представлену нами деформацію та створюють нетипові політичні угруповання (наприклад, парламентські коаліції між представниками крупного капіталу, соціалістами і комуністами або націоналістами й соціалістами). Варто зауважити, що представлена проблематика деформацій українських політичних партій достатньо широко вивчена в Україні, натомість системних досліджень покищо бракує.

Аналіз останніх публікацій з обраної теми. Причина браку подібних досліджень криється в тому, що автори проводять паралелі між класичною роллю політичних партій у роботах класиків й сучасною українською дійсністю (В. Висоцький, Л. Карапенян, М. Недюха, С. Пшизова, Н. Сєдих, С. Рябов) [2], інша група дослідників розглядає це питання як окремі підрозділи авторських монографій, де представлена проблематика подається виключно у довідковому контексті (мається на увазі загальна інформація щодо діяльності партій) або аналіз зсувається у бік компаративного аналізу політичних партій на пострадянському просторі (М. Обушний, О. Михайлич, М. Моренець, А. Соловійов, Ю. Шведа) [3, с. 26]. У той самий час, аналіз сучасних тенденцій розвитку політичних партій та їх вплив на українське суспільство залишається недослідженим. З однієї сторони, вдається брак емпіричних та компаративних досліджень аналогічної ситуації на пострадянському просторі, а з іншої сторони, майже відсутня у науці методологія побідного роду досліджень й тому ми маємо справу лише з політичним аналізом наявного стану, а не з його моделюванням, аналізом перспектив подальшого розвитку й написанням методичних рекомендацій та застережень керівникам політичних партій. Отже, названі причини у комплексі деформують роль політичних партій на пострадянському просторі де вони перетворюються виключно у механізм оновлення державної влади.

Основний виклад матеріалу. На наше переконання, представлена деформація політичних партій в Україні є наслідком розвитку двох тенденцій соціально-політичного зсуву системної трансформації країн пострадянського простору. По-перше, українським партійним будівникам бракує досвіду у будівництві сучасної політичної партії у глобалізаційних умовах, які вимагають відійти від класичних уявлень про ідеологічні партії й будувати «передвиборчий продукт», тобто універсальну політичну партію яка має «подобатися всім». Варто зауважити, що при цьому фундаментальні положення ідей партії щодо

впровадження державної політики залишаються незмінними (мається на увазі те, що комуністи не стають націоналістами, а лише шукають шляхи для політичного співробітництва у межах парламенту з іншими політичними силами, а за його межами всі залишаються конкурентами). По-друге, і це є характерною ознакою всіх політичних партій в Україні, їм бракує досвіду й бажання вести постійний діалог з власними виборцями після політичних виборів. Як результат, в Україні спостерігається вакуум у функціональній ролі політичних партій, де вони виступають лише засобом впровадження у політику певних зацікавлених інтересів та груп. Результатом такої тенденції є вкрай низький рівень легітимності Української Верховної Ради, яка має рівень недовіри на рівні 83% й ця цифра зростає [4]. Тобто, характерною тенденцією політичних партій є їх діяльність в умовах вкрай низькому рівні довіри до них як політичних інститутів і виразника інтересів електорату. Названа ситуація, на перший погляд, складає всі умови для знищення політичних партій в Україні, бо вони, як наголошувалося вище, мають низький рівень довіри до себе, працюють майже у нелегітимному парламенті, приймають викликаючі соціальне обурення рішення, й систематично не працюють з електоратом. Тобто, в українському суспільстві здійснюється прямий зсув функціональної ролі політичної партії.

Натомість, варто зауважити, що в українській політичній думці існує на це питання дві точки зору. Згідно першої точки зору, українські політичні партії відіграють в суспільстві негативну роль, оскільки політична партія будується виключно під вибори й розбещує електорат масштабом обіцянок та перевиборчими подарунками (будівництво доріг, шкіл, організація концертів відомих естрадних виконавців, роздача продуктів харчування тощо) [4;5]. Згідно другої точки зору, політичні партії через атомізацію партійної системи змушені відійти від своїх класичних ролей й направити свою діяльність на електоральні симпатії, бо наслідок значного рівня декомпозиції у суспільстві вони не мають ресурсної та соціальної бази для утвердження в Україні нових соціально-політичних стандартів політики. Й тому, ми маємо зворотній результат — кількість політичних партій в Україні щорічно зростає, а їх вплив на соціально-політичні процеси зменшується [5].

Натомість, як показує досвід європейських країн, зміна ролей політичних партій притаманна не тільки Україні. Створення Європейського Союзу та поява Європарламенту призвели до загальноєвропейської тенденції деформації ролі політичних партій. Прикладом названої

деформації слугує відрив євродепутата не тільки від своєї партії, але й від власного виборця. Корінь проблеми криється у тому, що євродепутат одночасно має висловлювати на одне питання компромісну позицію своєї партії, певної комісії Європарламенту й самого Європарламенту. Інтереси виборця відходять на другий план [6].

Таке становище політичних партій призвело до виходу громадянських організацій на принципово новий рівень. На думку С. Панцира, таким рівнем є місце сучасних громадських організацій у політичній системі сучасної держави. Через відсутність ієрархічних зв'язків у організаційній структурі й вузьке призначення у функціональному сенсі вивело громадські організації на конкуруючий рівень з політичними партіями [7, с. 11–12]. Незважаючи на те, що мова не йде про конкурування за електоральні симпатії виборців, а скоріше про те, що такі аспекти демократії як захист прав людини, контроль за виконанням посадовцями законів, моніторинг резонансних справ — все більше відходить до громадських організацій, хоча на декларативному рівні громадський контроль залишається за політичними партіями. На нашу думку, названі тези можуть відображають три тенденції розвитку політичних партій в Україні на сучасному етапі їх розвитку.

Першу ми вже окреслили як відхід від загальноприйнятої функціональної ролі політичних партій у політичній системі, яку досліджували класики з теорії політичних партій Дж. Брайс, М. Дюверже, М. Вебер, Р. Міхельс, М. Острогорський [8; 9]. Сьогодні, на наш погляд засвідчує, що зростаюча роль громадських організацій у вигляді виконання ними частини фундаментальних функцій політичних партій (громадський контроль, рішення гострих соціальних питань) ставлять перед партіями нові виклики. Серед них можна назвати ефективність виконання функцій з представництва громадських інтересів саме громадськими організаціями. Названі виклики залишаються без відповіді політичними партіями, бо в Україні деякі політичні партії для цього й створюють громадські організації (Молоді регіони), а деякі політичні сили у минулому були саме громадською організацією (наприклад, «Громадянська позиція» Анатолія Гриценко) й тому, це все більше закріплює у громадян політичний міф, що всі політики та політичні сили однакові.

Друга тенденція пов'язана з дослідженнями С. Барнса та О. Нікогосяна дуальності політичних партій. З однієї сторони, політична партія сучасності більше не є віддзеркаленням громадянського життя, а скоріше легалізує волю громадян самостійно вирішувати власні про-

блеми. З іншої сторони, політична партія виступає «популяризатором» соціально-політичних [10, с. 190] (Партія зелених, «Зелена планета», «Еко+25%») чи, на нашу думку, «політизатором» гострих соціальних проблем (Партія захисників Вітчизни, «Рідна Вітчизна», «Нова політика», «Руський блок», «Україна майбутнього», Радикальна партія Олега Ляшка, Партія пенсіонерів України). За підходами М. Обушного та Ю. Шведа, такі політичні партії є «квазі» партійними й виконують функцію впровадження або певного політичного інтересу зацікавлених осіб, або створюються задля відтягування електорату у певних політичних партій на певних територіях [4, с. 26; 11, с. 34–35].

Третя тенденція характеризується вже описаною нами ідеологічною кризою політичних партій всього ідеологічного спектру [12, с. 293]. У свою чергу вважаємо за потрібним внести лише методологічне роз'яснення щодо впливу ідеологічної кризи на розвиток політичних партій в Україні. Мова йде про дослідження вже згаданого нами О. Нікогосяна, який також наголошує на думці, що політичні партії перестають буди ідеологічними, й при цьому виділяє ознаки розвитку «постідеологічних» політичних партій [10, с. 192]. Отже, дослідник відкидає парадигмальне сприйняття політичної партії у системі «громадянське суспільство — політична партія — держава» від «не протиставлення» до «автономізації» зазначених сфер [10, с. 193]. Особливо це, на нашу думку, яскраво виражено в умовах сучасної України, де на прикладі вже представленого нами аналізу трансформації ідеології «партії влади» (нагадаємо, що мова йде про трансформацію будь-якої базової ідеології «партії влади» в гібридну модель поміркованого націоналізму (національна держава) з соціалістичними цінностями (соціально-справедлива держава)) [12, с. 295], можна зробити висновок, політична партія перестає бути посередником між громадянським суспільством та державою у веберівському розумінні цієї конструкції. Зміна орієнтації відбувається в залежності від політичної ситуації, а саме — чим ближче вибори, тим сильніше «партія влади» наближається до використання адміністративного ресурсу який змушує виборців обирати існуючу «партію влади» як єдиновірний варіант. За таких обставин, твердження М. Дюверже, що політична партія у своїй діяльності вже не спирається на класичну схему свого існування (особливості структури, тривалість існування, фактори організаційної будови), а все більше відходить до об'єднання, що складається з правлячої еліти (представників виконавчої влади й державної організації) й тому її головними ознаками виступають: наближеність

до адміністративного ресурсу, прямий вплив на процес прийняття політичних рішень й формування громадянської думки [8, с. 301–302].

Натомість, сучасні умови неможливі без політичних партій. Характерною ознакою демократичних процесів сьогодення у політичній сфері є уявлення проте, що демократія — явище партійне, й на наше переконання, саме здійснення та формування політичними партіями демократичних інституцій дозволяє нівелювати їх сучасний кризовий стан. Мова йде про те, що політичні партії стають невід’ємним елементом демократичних процедур, й на наше переконання, мову в цьому випадку слід вести про створення в Україні інститутів відповідальності політичних партій. Але, це лише декларативний рівень вирішення загальної проблеми відсутності стратегічного плану розвитку держави [13, с. 136]. На рівні теорії можна вести мову, що гармонійне поєднання партійної відповідальності й акцентування на виборі стратегії розвитку держави може стати ідеологічним вектором розвитку «партій влади» (або інших політичних партій), але цьому заважає сам сенс її існування — всебічний контроль на процесах владної вертикалі й штучне формування політичних процесів.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумки дослідження можна дійти наступних висновків. По-перше, політичні партії України перестали бути посередником між громадським суспільством та державою, що призвело до їх відриву від електорату. По-друге, відрив від електорату побудував гібридну модель стосунків між партією й виборцем, сенс якого полягає у тому, що громадянська активність (участь у акціях протесту, захист власних інтересів тощо) в умовах сучасної України стає формами піару політичної партії та джерелом доходів виборця під час виборчих кампаній. По-третє, політичним партіям притаманна «постідеологічність», яка свідчить про два різновиди її типології: «квазіпартія» та «партія влади». З цього можна зробити припущення, що тенденції розвитку політичних партій в Україні виступають циклічними моделями її розвитку — громадянська організація, ідеологічна партія, «партія влади» та занепад партії. Проте, така позиція ще потребує додаткового вивчення.

Список використаних джерел:

1. Даль Р. Демократия и ее критики/Пер. с англ. Под ред. М. В. Ильина. — М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. — 576 с.
2. Пшизова С. Catch-all plus... радикализация политики. [електронний ресурс]//Режим доступу: <http://www.russ.ru/pole/Catch-all-plus-radikalizaciya-politiki>
3. Моренець М. Партії влади Росії та України (компаративний аналіз). — Трибуна. — 2006. — № 7–8. — С. 26–27.
4. Рівень довіри громадян до соціальних та державних інститутів. [електронний ресурс]//Режим доступу: <http://infolight.org.ua/charts/riven-doviri-gromadyan-do-socialnih-ta-derzhavnih-institutiv>
5. Морозюк Ю. Політичні партії в Україні: ефективність використання фінансових ресурсів на виборах. [електронний ресурс]//Режим доступу:
6. <http://naub.oa.edu.ua/2012/politychni-partiji-v-ukrajini-efektyvnist-vykorystannya-finansovyh-resursiv-na-vyborah/>
7. Eve R. European Parliament to be elected with Proportional Representation systems [електронний ресурс]//Режим доступу: <http://www.fairvote.org/european-parliament-to-be-elected-with-proportional-representation-systems#.UjkrZ1397mI>
8. Панцир С. Політична система та громадянське суспільство: протистояння чи співіснування./Проблеми й перспективи співпраці громадських організацій та політичних партій: Матеріали конференції. — К.: Міленіум, 2002. — 108 с.
9. Дюверже М. Политические партии/Пер. с франц. — М.: Академический Проект, 2000. — 538 с.
10. Демократия и политические партии/М. Я. Острогорский; Сост., авт. вступ. ст. и коммент.: А. Н. Медушевский; Ин-т обществ. мысли. — Москва: РОССПЭН, 2010. — 759 с.
11. Нікогосян О. Політичні партії в системі сучасної демократії//Сучасна українська політика. — 2009. — № 18. — С. 187–194.
12. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем. Навчальний посібник.- Львів: Тріада Плюс, 2004. — 528 с.

13. Примуш М. Політологічний аналіз націоналістичної риторики політичних партій в Україні.//Історичні та політологічні дослідження: науковий журнал. — 2013. — № 2 (52). — С. 291–296.
14. Вебер М. Политические работы (1895–1919)/Пер. с нем. Б. М. Скуратова. М.: Праксис, 2003. — 424 с.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2013 р.

Примуш Н. В. Современные тенденции развития украинских политических партий

Представленное исследование посвящено актуальной проблеме политологического анализа тенденций развития политических партий в Украине. Определены тенденции их современного состояния и очерчены перспективы развития политических партий в контексте социально-политических вызовов сегодняшнего дня. Доказано, что в функциональном аспекте функция реализации социально-политических интересов и гражданский контроль все больше отходят к гражданским организациям. Предлагается авторская типология современных политических партий с учётом социально-политических вызовов современности и перспектив их развития в реалиях Украины.

Ключевые слова: политическая партия, гражданская организация, системная трансформация, переходные общества, политическая идеология.

Primush N. V. Current trends of development of the Ukrainian political parties

The given research is devoted to the urgent problem of political science analysis concerning tendencies of development in the sphere of political parties in Ukraine. There have been defined the tendencies of their modern condition, as well as development perspectives of political parties in the context of social and political challenges of the present. It has been proved, that in the functional aspect, implementation function of social and political advantages and civil control more and more are inclined to go to civil organizations. There has been suggested the author's typology of the modern political parties including social and political challenges of the present and perspectives of their development in Ukrainian realia.

Key words: *political party, civil organization, system transformation, transition societies, political ideology.*